

Herzien advies voor richtlijnen
voor de inhoud van het
milieu-effectrapport
COT-minus Havelte

13 oktober 1992

171-91

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Herzien advies

Herzien advies voor richtlijnen voor de inhoud van het MER
COT-minus Havelte / [Commissie voor de
milieu-effectrapportage]. - Utrecht : Commissie voor de
milieu-effectrapportage
ISBN 90-5237-420-1
Trefw.: milieu-effectrapportage ; Havelte / militaire
oefenterreinen ; Havelte

Aan de Staatssecretaris van Defensie
d.t.v. Coördinator Ruimtelijke
Ordening en Milieuzaken Defensie
Postbus 20701
2500 ES 's-Gravenhage

uw kenmerk
MG 92077997

uw brief
24 juli 1992

ons kenmerk
U1395-92/Bu/mp/171-92

onderwerp
herzien advies voor richtlijnen
COT-minus Havelte

Utrecht,
13 oktober 1992

Met bovengenoemde brief verzocht U de Commissie voor de milieueffectrapportage advies uit te brengen voor de richtlijnen voor de inhoud van het op te stellen milieueffectrapport inzake het compagniesoefenterrein-minus (COT-minus) Havelte. Hierbij bied ik U het advies van de Commissie aan overeenkomstig artikel 41n, eerste lid van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm). Dit advies is opgesteld op basis van de informatie in de aanvullende startnotitie over het aangepaste plangebied voor de realisatie van het COT-minus Havelte. De Commissie is nagegaan op welke punten het eerste advies voor richtlijnen, zoals dat aan U is uitgebracht op 24 april 1989, in verband met het nieuwe plangebied, aanvulling behoeft. Zij kwam daarbij tot de conclusie, dat door het betrekken van meer landbouwgronden in het plangebied, het eerste advies voor richtlijnen op een aantal punten ingrijpend aangepast diende te worden. Om die reden heeft zij, na overleg met U, besloten een nieuw advies voor richtlijnen uit te brengen, dat het oorspronkelijke advies vervangt.

Daarnaast wil de Commissie Uw aandacht vragen voor het volgende.

Bij de behandeling van de Evaluatienota Structuurschema Militaire Terreinen in de Tweede Kamer hebben de Staatssecretaris van Defensie, de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij een aantal uitspraken gedaan over het COT-minus Havelte (Tweede kamer, vergaderjaar 1991-1992, 16 666, nr. 41).

Wat betreft de te volgen procedure voor de grenswijziging van het COT-minus Havelte is het volgende gesteld:

De precieze locatie van de 300 ha. landbouwgrond (die samen met de 500 ha. van het oefenterrein Havelte-West het COT-Havelte zullen vormen) staat nog niet vast. Voor de grenswijziging van het COT zal de PKB-procedure worden doorlopen, waarbij tevens een locatie-m.e.r. zal worden uitgevoerd. Pas daarna zal de exacte locatie worden vastgesteld (antwoord bij vraag nr. 33 en 34).

Uit de aanvullende startnotitie COT-minus Havelte blijkt niet duidelijk hoe aan de bovenaangehaalde toezegging uitvoering zal worden gegeven.

De Commissie gaat er van uit dat uiteindelijk de juiste volgorde van besluitvorming zal worden aangehouden, te weten eerst de besluitvorming in het kader van het SMT over de begrenzing van het plangebied en dan pas over het inrichtingsplan COT-minus Havelte. De Commissie gaat er van uit dat de resultaten van het nu op te stellen MER COT-minus Havelte gebruikt zullen worden bij de PKB-procedure voor de partiële herziening van het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT).

Daarnaast is bij de behandeling van de Evaluatienota Structuurschema Militaire Terreinen het volgende aangegeven:

In het vergelijkend onderzoek zullen de vier betrokken COT'n (Havelte, Ermelo-Noord, Leusderheide en Oirschot) met elkaar worden vergeleken op een aantal aspecten, zoals de aanwezige en potentiële natuur- en milieewaarden, geluidhinder voor de omwonenden, de benodigde inrichtingsmaatregelen, de kosten daarvan, enz. Door middel van dit onderzoek kan worden bezien of de indruk van de regering kan worden bevestigd dat de COT'n Ermelo-Noord en de Leusderheide uit het oogpunt van natuur en milieu relatief het meest waardevol zijn en daarom in aanmerking komen om voorlopig niet te worden ingericht. ....De resultaten van het vergelijkend onderzoek worden nog dit jaar verwacht. Ze zullen bekend worden gemaakt bij de publicatie van de ontwerp-PKB voor de partiële herziening van het SMT (antwoord op vraag nr. 2).

Met het starten van de aanvullende procedure vanwege de gewijzigde begrenzing van het plangebied wordt naar de mening van de Commissie vooruitgelopen op de uitkomsten van het vergelijkend onderzoek. Het kan immers niet worden uitgesloten dat uit dit onderzoek naar voren komt dat een COT-minus in Havelte dermate negatieve gevolgen voor het milieu zal hebben, dat voorlopig van inrichting zal worden afgezien.

Ook is de discussie over de herstructurering van de krijgsmacht volop aan de gang. De uitkomst van deze discussie kan van invloed zijn op de behoefte aan en het gebruik van terreinen voor oefeningen op compagniesniveau.

De Commissie hoopt met haar advies een constructieve bijdrage te leveren aan de besluitvorming. Zij zal graag vernemen op welke wijze U van haar advies gebruik heeft gemaakt.

dr. J.T. de Smidt,
voorzitter van de werkgroep m.e.r.
COT-minus Havelte

Herzien advies voor richtlijnen
voor de inhoud van het milieu-
effectrapport COT-minus Havelte

Advies op grond van artikel 41n, eerste lid van de Wet algemene bepalingen milieu-
hygiëne voor de richtlijnen voor het milieu-effectrapport COT-minus Havelte,

uitgebracht aan de Staatssecretaris van Defensie door de Commissie voor de milieu-
effectrapportage; namens deze,

de werkgroep m.e.r. COT-minus Havelte

de secretaris

drs. M. Buitenkamp

de voorzitter

dr. J.T. de Smidt

Utrecht, 13 oktober 1992

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
SAMENVATTING VAN HET ADVIES	1
1. INLEIDING	4
2. VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER	5
3. PROBLEEMSTELLING EN DOEL	6
4. DE VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN DE REDELIJKERWIJS IN BESCHOUWING TE NEMEN ALTERNATIEVEN	8
4.1 Algemeen	8
4.2 Voorgenomen activiteit	8
4.3 Referentiekader	10
4.4 Alternatieven en varianten	10
4.5 Nadere milieubeschermdende maatregelen	11
4.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief	12
5. TE NEMEN EN EERDER GENOMEN BESLUITEN	12
6. BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELING VAN DAT MILIEU	13
6.1 Algemeen	13
6.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem	14
6.3 Biotische factoren	15
6.4 Ruimtegebrek	15
6.5 Landschap	15
6.6 Cultuurhistorie	15
6.7 Leefbaarheid	16
7. BESCHRIJVING VAN DE GEVOLGEN VOOR HET MILIEU	17
7.1 Algemeen	17
7.2 Abiotische factoren (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem	17
7.3 Biotische factoren	18
7.4 Ruimtegebruik	19
7.5 Landschap	20
7.6 Cultuurhistorische aspecten	20
7.7 Leefbaarheid	20
7.8 Overige en indirecte gevolgen, gevolgen van secundaire activiteiten	22

	Pagina
8. VERGELIJKING VAN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELINGEN VAN HET MILIEU MET DE BESCHREVEN GEVOLGEN VOOR HET MILIEU VAN ELK VAN DE IN BESCHOUWING GENOMEN ALTERNATIEVEN	22
9. OVERZICHT VAN LEEMTEN IN KENNIS EN INFORMATIE, EVALUATIE ACHTERAF	23
10. SAMENVATTING VAN HET MER	24

BIJLAGEN

1. Brief van het bevoegd gezag d.d. 16 februari 1989 (kenmerk MG89/1207) met het verzoek om advies.
- 1A. Brief van het bevoegd gezag d.d. 24 juli 1992 (kenmerk MG92077997) met het verzoek om aanvullend advies.
2. Tekst openbare bekendmaking in Staatscourant nr. 39, d.d. 23 februari 1989.
- 2A. Tekst openbare bekendmaking (aanvullende procedure) in Staatscourant nr. 141, d.d. 24 juli 1992.
3. Projectgegevens.
4. Lijst van inspraakreacties en adviezen.

SAMENVATTING VAN HET ADVIES

De Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen in de regio Noord-Nederland van het ministerie van Defensie is voornemens conform het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) in het gebied nabij Havelte een compagniesoefenterrein-minus (COT-minus) in te richten.

Ten behoeve van de vaststelling van de exacte locatie van dit oefenterrein en van het inrichtingsplan wordt een milieu-effectrapportage (m.e.r.) uitgevoerd. Het doel van het onderhavige advies van de Commissie voor de milieu-effectrapportage is de milieu-aspecten van de locatie, de voorgenomen inrichting, het gebruik en het beheer van het COT-minus Havelte, met medegebruik als overig oefenterrein (OOT), af te bakenen en aanbevelingen te geven voor de inhoud van het op te stellen milieu-effectrapport (MER). Dit advies voor richtlijnen is gebaseerd op het te onderzoeken plangebied, zoals dat is aangegeven in de aanvullende startnotitie (juli 1992), uitgebracht door het ministerie van Defensie. Dit advies treedt dan ook in de plaats van het advies voor richtlijnen zoals dat op 24 april 1989 door de Commissie is uitgebracht.

Het advies van de Commissie is opgezet in volgorde van de onderwerpen die een MER ten minste moet bevatten volgens artikel 41j van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm). De belangrijkste aandachtspunten van dit advies zijn hierna samengevat.

Vorm en presentatie (hoofdstuk 2)

Het MER kan worden opgesteld als afzonderlijk document of als onderdeel van het ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval dient de herkenbaarheid van het MER-gedeelte te worden gewaarborgd.

De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven zullen overzichtelijk moeten worden gepresenteerd. Achtergrondgegevens kunnen in bijlagen worden opgenomen. Indien bij de opstelling van het MER wordt afgeweken van de richtlijnen, dient dit duidelijk gemotiveerd te worden aangegeven.

Probleemstelling en doel (hoofdstuk 3)

Het MER dient aan de volgende aspecten aandacht te besteden:

- de behoefte aan terreinen voor oefeningen op compagniesniveau in Nederland;
- de begrenzing en de locatiekeuze van het COT-minus in Havelte en de uitgangspunten die daarbij gehanteerd worden;
- de inrichtingsbehoefte mede in relatie tot de mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht;
- de voor de begrenzing van de locatie, de locatiekeuze en de inrichtingsalternatieven te hanteren selectiecriteria;
- de behoefte aan een OOT en de mogelijkheid om deze geïntegreerd met het COT aan te leggen.

De voorgenomen activiteit en de alternatieven (hoofdstuk 4)

Het MER zal een beschrijving moeten geven van de voorgenomen wijze van inrichting, gebruik en beheer van het terrein voor militaire doeleinden en medegebruik, zoals recreatie en waterwinning.

Daarnaast zal als referentiekader moeten worden beschreven de situatie waarbij de voorgenomen aanleg en inrichting van het COT-minus niet door gaat. Aandacht moet besteed worden aan de dan optredende ontwikkelingen waarbij zowel voortzetting als beëindiging van het huidige militair gebruik aan de orde moeten komen.

Het MER moet verder aandacht besteden aan locatie-alternatieven, inrichtingsalternatieven, nadere milieubescherpende maatregelen en het meest-milieuvriendelijke alternatief. Voor de uitwerking van dit laatste alternatief geeft de Commissie in haar advies suggesties.

Besluitvorming (hoofdstuk 5)

Aangegeven moet worden hoe de besluitvorming omtrent de activiteit zal verlopen en voor welk besluit het MER wordt opgesteld. De relatie met een eventuele partiële herziening van het Structuurschema Militaire Terreinen moet daarbij aan de orde komen. Daarnaast zal aandacht moeten worden besteed aan reeds bestaande besluiten, beleidsvoornemens en -uitspraken, die randvoorwaarden of beperkingen kunnen opleggen aan de besluitvorming. Tenslotte zal een overzicht moeten worden gegeven van besluiten die nog moeten worden genomen om het oefenterrein te realiseren.

Bestaande toestand van het milieu (hoofdstuk 6)

De omvang van het studiegebied varieert per milieu-aspect en omvat die gebieden waar meetbare of bespeurbare milieuveranderingen kunnen worden verwacht ten gevolge van de uitvoering van de voorgenomen activiteit en alternatieven daarvan.

De bestaande toestand van het milieu dient te worden beschreven voor zover die toestand van belang is voor de te verwachten milieu-effecten. De volgende aspecten verdienen bij dit onderdeel van het MER de aandacht:

- . abiotische factoren: grond- en oppervlaktewatersystemen, geomorfologie (reliëf, afzettingen, structuren) en bodem (minerale gronden, veengronden, bodemprofielontwikkeling en dergelijke);
- . biotische factoren: vegetatie (plantensoorten en vegetatietypen, relaties tussen het voorkomen van bepaalde soorten en milieucondities), fauna (soorten en aantallen, indicatorsoorten en dergelijke), functies van het gebied voor de fauna;
- . ruimtegebruik (functies die het studiegebied vervult, intensiteit hiervan);
- . landschap (visuele aspecten);
- . archeologische en historisch-geografische aspecten;
- . leefbaarheid, waaronder geluid, stof, trillingen en veiligheidsaspecten.

Gevolgen voor het milieu (hoofdstuk 7)

Aangegeven moet worden welke voorspellingsmethoden en -modellen zijn gebruikt. In hoofdstuk 7 van het advies wordt ingegaan op de te verwachten effecten per milieu-aspect. Bij de behandeling van deze gevolgen per milieu-aspect zal ook gelet moeten worden op de onderlinge afhankelijkheid van en de samenhang tussen de onderscheiden milieu-aspecten.

De gevolgen zullen moeten worden beschreven aan de hand van de in het kader van hoofdstuk 6 behandelde milieu-aspecten. Ook zullen beschreven moeten worden de cumulatieve en synergetische effecten, indirecte en secundaire effecten, optredende hinder en de effecten op de leefbaarheid in de omgeving.

Vergelijking van de alternatieven (hoofdstuk 8)

De gevolgen voor het milieu van de verschillende alternatieven en de voorgenomen activiteit moeten met elkaar en met de autonome ontwikkeling van het milieu worden vergeleken. De normen en streefwaarden van het milieubeleid alsmede de kaders van de ruimtelijke ordening moeten bij deze vergelijking worden betrokken.

Leemten in kennis en evaluatie achteraf (hoofdstuk 9)

Aangegeven moet worden in hoeverre onzekerheden en onnauwkeurigheden zijn blijven bestaan in voorspellingsmethoden, gebruikte gegevens en in te verwachten milieugevolgen.

Eveneens dient te worden vermeld wat de betekenis van deze leemten is voor de besluitvorming.

Het MER kan tevens een aanduiding van het (door het bevoegd gezag op te stellen) evaluatieprogramma bevatten.

Samenvatting van het MER (hoofdstuk 10)

De hoofdpunten uit het MER zullen in de samenvatting moeten worden gepresenteerd.

1. INLEIDING

In het Structuurschema Militaire Terreinen (deel d, regeringsbeslissing) is bepaald dat bij Havelte een compagniesoefenterrein-minus (COT-minus) zal worden ingericht, waarbij EOT- en OOT-medegebruik zal plaatsvinden.

Voor de inrichting van het COT-minus zal door het Ministerie van Defensie een inrichtingsplan worden vastgesteld. In februari 1989 is door het Ministerie van Defensie de procedure gestart (bijlage 2A) ten behoeve van de besluitvorming over dit inrichtingsplan. In deze procedure worden de regels met betrekking tot milieu-effectrapportage uit de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm) toegepast. In dat kader verzocht de Staatssecretaris van Defensie (bijlage 1A) de Commissie voor de milieu-effectrapportage om te adviseren over de richtlijnen voor de inhoud van het door de initiatiefnemer (de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, directie Noord-Nederland) op te stellen milieu-effectrapport (MER) (zie voor de projectgegevens bijlage 3).

Een werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage (zie voor de samenstelling bijlage 3) heeft op 24 april 1989 een advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Compagniesoefenterrein-Minus Havelte uitgebracht. In juli 1989 zijn door het Ministerie van Defensie de richtlijnen Milieu-effectrapport Compagniesoefenterrein-Minus Havelte vastgesteld.

Daarbij werd er vanuit gegaan dat de twee bestaande eenheidsoefenterreinen op Havelte-West te zamen met een deel (circa 300 ha.) van het gebied aan de oostzijde van de Van Helomaweg een functie voor compagniesoefeningen zouden gaan vervullen. Het deel ten oosten van de Van Helomaweg is reeds in gebruik als militair oefenterrein. Indien de benodigde 300 hectare niet geheel binnen het bestaande terrein Havelte-Oost gerealiseerd zou worden, zou conform het SMT niet meer dan circa 100 ha. van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg worden geoccupeerd.

In maart 1991 is de Defensienota gepubliceerd. Hierin is aangegeven dat de uitbreiding van COT-minus Havelte mogelijk geheel op landbouwgronden zal worden gerealiseerd. Als gevolg hiervan en van een aantal andere beleidsontwikkelingen, is besloten het oorspronkelijke voornemen voor het COT-Minus Havelte te herzien. De uitbreiding van 300 ha ten behoeve van het COT-minus moet geheel dan wel gedeeltelijk op de aangrenzende landbouwgronden plaatsvinden. Het gebied Havelte-Oost moet zoveel mogelijk worden ontzien. Van EOT-medegebruik zal worden afgezien; nagegaan zal worden welke mogelijkheden er zijn voor OOT-gebruik. Bij de behandeling van de Evaluatienota Structuurschema Militaire Terreinen in de Tweede Kamer (maart 1992) is door de regering toegezegd dat voor de grenswijziging van het COT een PKB-procedure (gekoppeld aan de besluitvorming over de partiële herziening van het Structuurschema Militaire Terreinen) zal worden doorlopen, waarbij tevens een locatie-m.e.r. zal worden uitgevoerd.

Ten behoeve van de milieu-effectrapportage over het gewijzigde plangebied, is in juli 1992 een aanvullende startnotitie uitgebracht (bijlage 2b). De Commissie voor de milieu-effectrapportage is gevraagd (bijlage 1b) hierover een aanvullend advies voor richtlijnen uit te brengen.

De Commissie heeft gezien de zich inmiddels voorgedane ontwikkelingen besloten om het gehele advies voor richtlijnen opnieuw uit te brengen, gebaseerd op het nieuwe plangebied. Het advies is alleen aangepast, voorzover de aanpassing van het plangebied daartoe aanleiding gaf. Daarmee komt dit advies voor richtlijnen in de plaats van het oude advies, zoals dat op 24 april 1989 is uitgebracht.

Bij de opstelling van het advies zijn alle via het bevoegd gezag ontvangen adviezen, commentaren en opmerkingen die schriftelijk werden ingebracht in beschouwing genomen. In bijlage 4 is een overzicht van deze inspraakreacties te vinden. Ook de reacties die naar aanleiding van de aanvullende startnotitie zijn binnengekomen, zijn hierin opgenomen. Voor zover deze reacties betrekking hebben op milieu-aspecten van de activiteit, werden zij in dit advies verwerkt. Waar dit expliciet het geval is, wordt door middel van een voetnoot naar de reactie verwezen.

Het advies is samengesteld in volgorde van de onderwerpen die een MER volgens artikel 41j van de Wabm ten minste moet bevatten. De belangrijkste aandachtspunten zijn bijeengebracht in de samenvatting.

2. VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER

In verband hiermee beveelt de Commissie het volgende aan:

- Het is wenselijk het MER beknopt van opzet te houden en de inhoud te beperken tot die informatie, die relevant is voor het te nemen besluit (vaststelling van het inrichtingsplan).
- Het rapport dient te worden voorzien van een samenvatting die goed op de inhoud is afgestemd. Het is aan te raden belangrijke leemten in kennis in deze samenvatting aan te geven.
- De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven moeten overzichtelijk worden weergegeven. Daarbij dienen te sterke vereenvoudigingen enerzijds en slechts voor ingewijden toegankelijke vaktaal anderzijds te worden vermeden.
- Het MER kan worden opgesteld als een op zichzelf staand document, maar het kan ook deel uitmaken van een ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval zal het MER wel afzonderlijk herkenbaar moeten zijn.
- In het MER dient te worden ingegaan op de vragen over het project, zoals die uit de inspraak naar voren zijn gekomen.
- Indien wordt afgeweken van de vastgestelde richtlijnen dient daarvoor een duidelijke motivering te worden gegeven.

- Het verdient aanbeveling om achtergrondgegevens (die conclusies, voorspellingen en keuzes onderbouwen) niet in het MER zelf te vermelden, maar in bijlagen op te nemen. Achtergrondgegevens die noch in het MER, noch in bijlagen zijn opgenomen, dienen wel beschikbaar te zijn voor geïnteresseerden. In het MER en in eventuele bijlagen dient daarnaar dan te worden verwezen.
- Een verklarende begrippenlijst, een lijst van gebruikte afkortingen en een literatuurlijst bevorderen de leesbaarheid van het MER; het is aan te bevelen dergelijke lijsten op te nemen.

3. PROBLEEMSTELLING EN DOEL

Artikel 41j, lid 1, onder a van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: "*een beschrijving van hetgeen met de voorgenomen activiteit wordt beoogd.*"

Behoeft e COT-Minus

In het MER zal het besluit in het Structuurschema Militaire Terreinen tot inrichting van een COT-minus in het betreffende gebied met de achtergronden en het gehele selectieproces, dat geleid heeft tot deze keuze, duidelijk uiteengezet moeten worden.

Hierbij dient de behoefte aan terreinen voor oefeningen op compagniesniveau in Nederland te worden aangegeven, alsmede het aandeel dat Havelte daarin moet leveren, met de opgave van de herkomst van manschappen, voertuigen en van de eventueel benodigde luchtsteun.

Begrenzing en locatie COT-Minus

In de aanvullende startnotitie is een globale aanduiding gegeven van de begrenzing en is op een kaart een plangebied aangeduid. In het MER zal de exacte begrenzing van het COT-minus nader moeten worden ingevuld.

Duidelijk moet worden aangegeven op grond van welke uitgangspunten deze exacte begrenzing wordt vastgesteld. Naar het oordeel van de Commissie zal daarbij in ieder geval aandacht besteed moeten worden aan de volgende uitgangspunten:

- * het programma van eisen voor een terrein voor COT-oefeningen met medegebruik voor OOT-oefeningen;
- * de uitgangspunten uit het Structuurschema Militaire Terreinen, de Defensienota 1991, de Evaluatienota SMT;
- * relevante beleidsvoornemens¹⁾ op nationaal (Natuurbeleidsplan, Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra), provinciaal (Streekplan en provinciaal Natuurbeleidsplan, grondwaterbeschermingsplannen) en gemeentelijk niveau ten aanzien van natuur en milieu;

---

1 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 51, 125 en 129.

* aanwezigheid van voor verzuring, verdroging en vermessing gevoelige gebieden en activiteiten en waardevolle elementen (o.a. Hinderwet; ecologische richtlijn).

Inrichtingsbehoefte

Aangegeven moet worden de behoefte aan een OOT en aan de mogelijkheid van een geïntegreerd COT- en OOT-gebruik en het eventuele recreatieve medegebruik van het terrein. Verder zal moeten blijken wat de aard en spreiding is van het gebruik in de tijd (dag, nacht, seizoen) met de bijbehorende intensiteit (aantallen machines, voertuigen en manschappen) die wordt gehanteerd als ontwerpgrondslag voor de voorgenomen inrichting van het COT-minus.

In het MER behoort de aard en de mate van waarschijnlijkheid te worden aangegeven van ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht, die van invloed kunnen zijn op de voorgenomen activiteit. In dit verband valt onder andere te denken aan een groeiende behoefte aan nachtelijke oefeningen als gevolg van technologische ontwikkelingen en aan ontwikkelingen, waarbij de inzet van helicopters en/of vliegtuigen (al dan niet in het kader van de oefening) zal kunnen veranderen²]. Hoe vaak worden dergelijke oefeningen verwacht? Duidelijk zal moeten worden of de voorgenomen inrichting van het terrein volgens de nu geldende inzichten voldoende mogelijkheden biedt voor de inpassing van dergelijke en andere nieuwe ontwikkelingen, of dat een sterke verandering in de oefentechniek aanleiding zou kunnen geven tot een aanpassing van de inrichting.

In het MER zal tevens een relatie moeten worden gelegd met het nog te situeren OOT-terrein³]. Het betreft hier zowel de locatie als de inrichting en het gebruik van dit OOT-terrein. Voor enkele aspecten zullen immers cumulatieve effecten optreden door de aanwezigheid van twee oefenterreinen (geluidhinder, verstoring van flora en fauna en dergelijke)⁴].

Criteria

Zowel voor de begrenzing van het plangebied, de ontwikkeling en de selectie van locatie-alternatieven alsook voor de inrichtingsalternatieven, dient een duidelijk pakket van criteria te worden ontwikkeld op basis van bovengenoemde aspecten. De verschillende alternatieven kunnen vervolgens op basis van deze criteria met elkaar worden vergeleken. De Commissie beveelt aan in elk geval de volgende milieu-aspecten bij het opstellen van deze criteria te betrekken:

- aantasting van de leefbaarheid van het gebied;
- aantasting van landschapsoecologisch waardevolle gebieden;
- veranderingen in de waterhuishouding;

---

2 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 12, 14, 22 en 29.

3 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 52 en 125.

4 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 12, 22 en 29.

- aantasting/verwijdering van ecologisch waardevolle vegetaties en aantasting van de bestaansvoorwaarden voor de grote en kleine zoogdieren, vogels, herpetofauna, insecten en bodemfauna;
- versnippering, barrière-werking en biotoopverkleining;
- aantasting van landschappelijk waardevolle begroeiingen;
- aantasting van archeologische vindplaatsen en historisch geografische objecten en structuren met hun naaste omgeving;
- bodemverstoring door vergraving, betreding door militairen, berijding door wielvoertuigen en door verstuiving;
- bodemverontreiniging door lekkages en deponeren van afval alsmede bemesting;
- ruimtebeslag van het werkelijk in gebruik te nemen deel van het oefenterrein;
- visuele hinder voor omwonenden en recreanten door aan te leggen infrastructuur;
- geluidhinder voor omwonenden en recreanten door de verschillende vormen van geluidproductie (militaire voertuigen, helicopters, impuls geluid van oefenmunitie).

4. DE VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN DE REDELIJKERWIJS IN BESCHOUWING TE NEMEN ALTERNATIEVEN

Artikel 41j, lid 1, onder b van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: "*een beschrijving van de voorgenomen activiteit en van de wijze waarop zij zal worden uitgevoerd, alsmede van de alternatieven daarvoor, die redelijkerwijs in beschouwing dienen te worden genomen*".

4.1 Algemeen

In het MER moeten de voorgenomen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven worden beschreven en uitgewerkt. De initiatiefnemer kan in het MER al een voorkeur uitspreken voor één van deze alternatieven. Ook is het mogelijk dat het MER volstaat met de presentatie van een aantal gelijkwaardige alternatieven.

4.2 Voorgenomen activiteit

Bij de beschrijving van de voorgenomen activiteit met al zijn deelingsgrepen en activiteiten zal een onderscheid moeten worden gemaakt naar de inrichting, het gebruik en het beheer van het gebied als militair oefenterrein.

In de beschrijving van de **inrichting** van het terrein verdienen de volgende punten de aandacht:

- de gewenste omvang en indeling van de terreinen voor COT- en OOT-gebruik met afwachtingsgebieden, uitgangstellingen, banenstelsel,

"free for all"-gebieden, overgangsgebieden inclusief verdedigingsopstellingen en een rondbaan met toegangspunten, laad- en losplaatsen en spuitplaats, (eventuele) verbindingsbanen⁵], alsmede de onderlinge verhouding en locatie van al deze inrichtingselementen;

- de aard en de plaats van de ingrepen die de voorgestelde inrichting mogelijk moeten maken, zoals diepploegen, kappen, aanplanten⁶, inzaaien, bemesten, ophogen of ontgronden en dergelijke. Aangegeven moet worden op welke wijze en op welke plaatsen in de waterhuishouding zal worden ingegrepen in de zin van aanleg van een ontwateringssysteem, doorbreken van slecht doorlatende lagen, wijziging stromingsrichting van oppervlaktewater, diepere ontwatering;
- bepaalde voorzieningen die tijdens de inrichting getroffen zouden moeten worden opdat medegebruik (onder andere recreatie en waterwinning) mogelijk blijft en/of wordt.

Het **gebruik** van de terreinen dient te worden uitgewerkt. Aandachtspunten daarbij zijn:

- de verschillende typen oefeningen die op het gehele terrein of delen daarvan zullen plaatsvinden, uitgesplitst naar COT- en OOT-gebruik en naar dag- en nachtgebruik; de aantallen deelnemende manschappen, voertuigen, helicopters en de bijbehorende activiteiten zoals het af- en opladen van rupsvoertuigen, het berijden en betreden, vergravingen voor verdedigingsopstellingen, uitgangsstellingen, het inrichten van een bivak, latrines, het gebruik van oefenmunitie, tanken en olieversen;
- de verkeerssituatie en de verkeersintensiteit op en in de omgeving van het oefenterrein (hierbij moeten ook de eventuele verbindingsbanen worden betrokken)⁷];
- het mogelijke medegebruik van het terrein en de directe omgeving ervan⁸];
- situering, inrichting en beheer van het OOT.

Het MER zal een overzicht moeten geven van de **beheersmaatregelen**. Hierbij kan worden gedacht aan:

- milieuhygiënisch beheer: het verzamelen en verwijderen van afval en andere restanten (bijvoorbeeld olieresten), het legen van latrines;
- beheer van de voorzieningen: onderhoud van wegen en paden, van recreatieve voorzieningen, bebording en dergelijke;
- beheer van de begroeiing: bosbeheer, beheer natuurlijke begroeiingen, tegengaan van verstuiwing door inzaaien en/of bemesten, et cetera.

Toezicht tijdens het gebruik, controle op de naleving en evaluatie van de feitelijke effecten zijn een noodzakelijke aanvulling op deze maatregelen.

---

5 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 4.

6 Zie in dit verband ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 4 en 37.

7 Zie bijlage 4, o.a. inspraakreactie nr. 29.

8 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 2, 3, 10 en 35.

Het moet duidelijk worden gemaakt of en in welke mate het beheer ten behoeve van het milieu ondergeschikt zal worden gemaakt aan dat van de operationele doeleinden; in dit verband is het van belang in het MER aan te geven in hoeverre het terreinbeheer ten opzichte van de gebruikers onafhankelijk is. Aangegeven dient te worden of er ten behoeve van het gebruik, beheer en onderhoud van het terrein derden zullen worden ingeschakeld.

4.3 Referentiekader

De situatie waarin de voorgenomen activiteit tot inrichting van een COT-minus niet zou plaatsvinden dient als uitgangspunt voor de beschrijving van de referentiesituatie. Bij de beschrijving van de referentiesituatie moet aandacht besteed worden aan het huidige gebruik en de daarin te verwachten ontwikkelingen van de verschillende terreinen: militaire terreinen, de woongebieden, de landbouwgronden, de recreatiegebieden, de natuurgebieden, de waterwingebieden, de produktiebossen.

In dit geval is het van belang bij deze beschrijving een duidelijk onderscheid te maken tussen de situatie waarbij het huidig militair gebruik zal worden voortgezet en de situatie waarbij het huidig militair gebruik zal worden beëindigd. In de beschrijving van de situatie zonder militair gebruik moet inzicht worden gegeven in de mogelijkheden voor ontwikkeling en bescherming van de natuur- en cultuurwaarden in het gebied, mede gezien het daartoe vastgelegde beleid in het Natuurbeleidsplan.

4.4 Alternatieven en varianten

De keuze van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven en varianten moet in het MER zorgvuldig worden gemotiveerd; zij moeten duidelijk aan het doel van de activiteit worden gerelateerd. De alternatieven zullen wat betreft diepgang en detaillering vergelijkbaar moeten zijn. In het MER moet worden aangegeven hoe en in welke mate het gestelde doel van het voornemen kan worden bereikt met behulp van ieder in beschouwing genomen alternatief. De alternatieven hebben betrekking op de locatie- en inrichtingsalternatieven.

Locatie-alternatieven:

Nu het plangebied groter is gekozen dan het totaal voor een COT-minus benodigde oppervlak, is het mogelijk een aantal locatie-alternatieven te beschouwen. Bij het zoeken naar relevante alternatieven zullen de verschillende criteria, zoals genoemd in hoofdstuk 3 een rol moeten spelen.

Inrichtingsalternatieven:

De inrichtingsalternatieven hebben betrekking op de verdeling, de ligging, de grootte en de precieze inrichting van de hoofdelementen en overgangsgebieden. Het is wenselijk op gedetailleerde kaarten aan te geven op welke plaatsen de diverse onderdelen van de oefeningen zullen plaatsvinden.

Er zal in ieder geval aandacht moeten worden geschonken aan de volgende punten:

- de ligging en omvang van het "free for all"-terrein mede in verband met de gevoeligheid voor verstuiving;
- de ligging, het aantal en de afmetingen van de zandbanen van het banenstelsel;
- het al dan niet aanleggen van een randzone en een rondbaan binnen de periferie van het terrein en de inpassing en de inrichting daarvan;
- de locatie en de inrichting van de toegangen tot het terrein met verharde los- en laadplaatsen en de mogelijke inrichting van een spuitplaats;
- het al dan niet inrichten van vaste punten voor het bijtanken van voertuigen of het creëren van voorzieningen teneinde verontreinigingen te voorkomen;
- de locatie en de inrichting van eventuele verbindingsbanen en ongelijkvloerse kruisingen⁹]; het eventueel verleggen van de Van Helomaweg;
- de locatie, de omvang en de inrichting van de beboste terreinen voor uitgangsstelling-/afwachtingsgebieden;
- de locatie en inrichting van de overgangszones tussen de hoofdelementen;
- de landschappelijke afwerking van de verschillende hoofdelementen en overgangsgebieden uit oefentechnisch oogpunt; met name gaat het om de visueel-ruimtelijke structuur van en de samenhangen tussen de verschillende inrichtings- en gebruikselementen en de omgeving;
- nadere afbakening van terreingedeelten ten behoeve van natuur, recreatie en bestaande bebouwing.

4.5 Nadere milieubescherpende maatregelen

De nadelige milieu-effecten (zowel leefmilieu als natuurlijk milieu) die bij de inrichting en het gebruik van het terrein kunnen optreden, dienen in het MER te worden beschreven. Daarnaast moet worden nagegaan welke mogelijke maatregelen kunnen worden genomen om deze milieu-effecten tegen te gaan of te verminderen. Vooral die effecten, die niet of nagenoeg niet omkeerbaar zijn, verdienen daarbij de aandacht. In dit verband moet in het bijzonder worden gedacht aan de bescherming van archeologische en historisch-geografische objecten en structuren (ensembles).

---

⁹ Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 21 en 33.

Maatregelen ter beperking van stof, geluid, trillingen en andere hinder verdienen hierbij de aandacht (zie ook § 7.7). In dit verband vraagt de Commissie zich af in hoeverre het mogelijk is op of rond het terrein geluidbeperkende voorzieningen aan te leggen.

Wat betreft het natuurlijk milieu is het van belang de milieubescherpende maatregelen te richten op de ruimtelijke samenhangen tussen de verschillende milieucomponenten. Dit met het oog op de vaak bijzondere ecologische betekenis die gehecht kan worden aan dergelijke relaties¹⁰].

4.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief

Artikel 41j, lid 3 van de Wabm:

"Tot de ingevolge het eerste lid, onder b, te beschrijven alternatieven behoort in ieder geval het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast."

Het meest milieuvriendelijk alternatief zal gezocht moeten worden in een combinatie van een meest milieuvriendelijke locatie en een meest milieuvriendelijke inrichting, gebruik en beheer van het terrein. De Commissie adviseert bij het formuleren van dit alternatief in elk geval aan de volgende punten aandacht te besteden:

- Het realiseren van een oefenterrein, waarbij zoveel mogelijk maatregelen ter beperking van de overlast voor omwonenden worden getroffen. Hierbij zou bijvoorbeeld ook gedacht kunnen worden aan een locatiekeuze en inrichting waarbij de hinderveroorzakende activiteiten zo ver mogelijk van de woon- en recreatiegebieden gesitueerd worden.
- Het realiseren van een oefenterrein, waarbij de schade aan landschapsoecologische elementen en systemen en aan waardevolle cultuurhistorische ensembles (zoals ontginningseenheden) aan zoveel mogelijk wordt beperkt.
- Mogelijkheden om het ruimtebeslag zo klein mogelijk te houden, door een zo compact mogelijke inrichting te kiezen.
- Mogelijkheden om in de uit gebruik te nemen militaire terreinen eventueel opgetreden schade aan natuur en milieu zoveel mogelijk te herstellen.

---

10 Zie ook bijlage 4, inspraakreactie nr. 5.

5. TE NEMEN EN EERDER GENOMEN BESLUITEN

Artikel 41j, lid 1, onder c van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een aanduiding van de besluiten bij de voorbereiding waarvan het milieu-effectrapport wordt gemaakt, en een overzicht van de eerder genomen besluiten van overheidsorganen, die betrekking hebben op de voorgenomen activiteit en de beschreven alternatieven"*.

In het MER wordt vermeld ten behoeve van welk besluit het MER wordt opgesteld en dienstig kan zijn en door wie of welke overheidsinstanties dit besluit zal worden genomen. Tevens wordt beschreven volgens welke procedure (met eventuele coördinatie met de eveneens te nemen besluiten in de sfeer van de ruimtelijke ordening) en tijdplan dit geschiedt en welke adviesorganen en -instanties daarbij formeel of informeel betrokken zijn. In dit verband is met name de voor de besluitvorming over de grenswijziging toegezegde PKB-procedure en een locatie-m.e.r.¹¹⁾ van belang. Voorts dient te worden vermeld welke terzake doende overheidsbesluiten reeds zijn genomen en welke openbaar gemaakte beleidsvoornemens beperkingen kunnen opleggen of randvoorwaarden stellen aan de betreffende besluiten waarvoor het MER wordt opgesteld, dit onder vermelding van de status van deze besluiten (hardheid; hoe lang geleden genomen). Evenzeer dient te worden aan gegeven, welke besluiten in een later stadium nog zullen (moeten) worden genomen om het project ten uitvoer te kunnen brengen.

6. BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELING VAN DAT MILIEU

Artikel 41j, lid 1, onder d van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voor zover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit noch de alternatieven worden ondernomen"*.

6.1 Algemeen

De bestaande toestand van het milieu in het studiegebied dient in het MER te worden beschreven voor zover dat van belang is voor de voorstelling van de gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en de alternatieven/varianten. Deze beschrijving moet inzicht kunnen verschaffen in de gevolgen die zouden kunnen optreden en in hoe deze kunnen worden vermeden of, als dat niet mogelijk is, kunnen worden beperkt. De beschrijving van de bestaande toestand van het milieu en van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit

---

¹¹ Zie daarvoor de Tweede kamerstukken, vergaderjaar 1991-1992, 16 666, nr. 41. Alsook de inspraakreacties nrs. 52, 81, 84, 85 en 125 (bijlage 4).

niet zou worden ondernomen, dient als referentiekader voor de beschrijving van de gevolgen voor het milieu en de onderlinge vergelijking van de alternatieven. Daarbij dient rekening te worden gehouden met eventuele najflingseffecten van voltooide of lopende ingrepen in het studiegebied. Ook zal aandacht moeten worden besteed aan de ontwikkelingen in het kader van het Nationaal Park ¹²].

In het algemeen kan worden gesteld dat de omvang van het studiegebied wordt bepaald door de redelijkerwijs te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied verschillen. Voor de aspecten cultuurhistorie, landschap, waterhuishouding, leefbaarheid en geluid zal het studiegebied in ieder geval een grotere omvang dan het in te richten gebied dienen te hebben.

Onzekerheden bij deze beschrijving dienen duidelijk te worden aangegeven. Het verdient aanbeveling de beschrijving op te bouwen aan de hand van een aantal indicatororganismen voor milieu-omstandigheden en de veranderingen daarin. Aan de hand daarvan kan ook de toekomstige ontwikkeling van het milieu systematisch worden gevolgd.

Het is van belang het kaartmateriaal bij de beschrijving van de bestaande toestand van het milieu te presenteren op een, afhankelijk van het aspect dat wordt bekeken, voldoende gedetailleerde schaal.

Het verdient aanbeveling om bij het waarderen van de verschillende aspecten waar mogelijk de resultaten te vergelijken met andere (bovenregionale) onderzoeksresultaten.

De Commissie vraagt in het MER voor de volgende aspecten van het studiegebied de aandacht:

6.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem

- geologische en geomorfologische gesteldheid (afzettingen, structuren, micro- en macroreliëf);
- bodemgesteldheid (minerale gronden en veengronden, bodemprofielontwikkeling, verstoring en vergraving);
- grondwatersystemen (inzijgings- en kwelgebieden, grondwaterstanden, stromingsrichting, kwaliteit);
- oppervlaktewatersystemen (watergangen, vennen, drasland, stromingsrichting, peilen en fluctuaties, afstroming over het oppervlak, kwaliteit);
- natuurlijke rijkdom en ontwikkelingspotenties, in het bijzonder de grondwaterstromen en de ruimtelijke rangschikking van natuurgebieden, die migratie van dieren mogelijk maakt (macro- en microgradienten in bodem en grondwater, landschapsoecologische samenhangen).

---

12 Zie bijlage 4, inspraakreactie o.a. nr. 69.

6.3 Biotische factoren

Vegetatie

Het voorkomen en de verspreiding van plantesoorten en vegetatietypen, alsmede de relatie tussen het vóórkomen van bepaalde vegetatietypen of plantesoorten en milieucondities. In het bijzonder wordt hier gedacht aan milieu-indicerende soorten.

Fauna

- soorten en aantallen van vogels en andere diergroepen zoals reptielen en amfibieën, bodemfauna en vlinders¹³];
- indicatorsoorten en milieucondities en levensgemeenschappen;
- functies van het gebied en biologisch-ecologische relaties (fourageer-, rust-, broed-, doortrek- en/of overwinteringsgebied).

6.4 Ruimtegebruik

- een beschrijving en kartering van de functies die het studiegebied op het moment vervult; militaire doeleinden, monumentenzorg, landschapszorg, waterwinning, natuurbehoud¹⁴] en -ontwikkeling, landbouw, bosbouw, recreatie en wonen;
- aandacht moet worden besteed aan de intensiteit van deze functies en in hoeverre er sprake is van onderlinge beïnvloeding.

6.5 Landschap

Visuele aspecten zoals afwisseling, ruimtewerking, schaal van het landschap, openheid/geslotenheid, ruimte-massaverhouding, beeldbepalende structuren en elementen en regelmaat dienen in het studiegebied te worden onderzocht. In verband met het reliëf (aanwezigheid van stuwwallen) dient ook het gebied buiten het eigenlijke studiegebied in de beschouwing te worden betrokken, voorzover de zichtbaarheid van de voorgestelde ingrepen dit noodzakelijk maakt.

6.6 Cultuurhistorie

Archeologie

Beschrijving van archeologische aspecten¹⁵] zoals grafheuvels, grafvelden, vuursteenwerkplaatsen, nederzettingen, oude akkers uit de prehistorie en de vroege middeleeuwen en dergelijke.

---

13 Zie bijlage 4 inspraakreactie nr. 39.

14 In dit verband vraagt de Commissie zich af wat de betekenis is van de aanwijzing van het Nationaal Park, aangezien daarmee ook een stiltegebied is gecreëerd.

15 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 44 en 56.

Historisch-geografische kenmerken

Beschrijving van historisch-geografische aspecten: landschapselementen en structuren die informatie verschaffen over de ontginningsgeschiedenis van het huidige "cultuurlandschap". Dit betreft:

- . historische nederzettingvormen zoals heide- en randveenontginningen;
- . verkavelingspatronen (inclusief moderne ruilverkaveling), onregelmatige blokverkaveling, strookvormige verkaveling en dergelijke;
- . infrastructurele werken zoals oude kanalen, het wegenpatroon, sporenbundels, veedriften, (marke)grenzen en dergelijke;
- . historische bodemgebruiksvormen zoals akkers, bossen, heidevelden en dergelijke.

Van belang is in dit kader aandacht te besteden aan ouderdom en gaafheid van de elementen en structuren. Tevens dient aandacht te worden besteed aan de zichtbaarheid van de samenhang. Dit betreft zowel samenhang in genetische zin (ensembles zoals ontginningseenheden of andere uit hoofde van hun ontstaanswijze bij elkaar behorende elementen) als de samenhang met het reliëf: optreden van steilrandjes en dergelijke.

Belangstelling verdient tevens de inventarisatie van relictten die duiden op een historische beheersvorm: strubben, knotbomen, houtwallen met stobben of stoven, boerengeriefhoutbosjes, elementen ontstaan als gevolg van het vastleggen van stuifzanden.

6.7 Leefbaarheid

Huidige overlast en hinder

Huidige geluidbelasting; gemiddelde en piek-belasting voor directe en verder verwijderde omgeving, daarbij aangegeven waardoor veroorzaakt¹⁶].

Mate waarin door bodemtrillingen verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (zakking, scheurvorming) is ontstaan¹⁷].

Mate waarin brand- en explosiegevaar bestaat, mate waarin de veiligheid van mens en dier wordt bedreigd door het gebruik van gevaarlijke stoffen¹⁸].

---

16 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 22 en 33.

17 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 4, 16, 26, 31 en 32.

18 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 2.

7. BESCHRIJVING VAN DE GEVOLGEN VOOR HET MILIEU

Artikel 41j, lid 1, onder e van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: "een beschrijving van de gevolgen voor het milieu, die de voorgenomen activiteit, onderscheidenlijk de alternatieven kunnen hebben, alsmede een motivering van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven."

7.1 Algemeen

Bij de beschrijving van de gevolgen voor het milieu dient er rekening mee te worden gehouden, dat zij tijdelijk of permanent van aard kunnen zijn of zelfs pas op langere termijn geleidelijk waarneembaar kunnen worden. Ook dient onderscheid te worden gemaakt naar het optreden van effecten als gevolg van de inrichting van het terrein en effecten als gevolg van het gebruik en het beheer van het terrein. De te verwachten gevolgen voor het milieu zullen zo veel mogelijk in hun onderlinge samenhang moeten worden beschouwd.

Alleen als belangrijke verschillen tussen de alternatieven en varianten worden verwacht, moeten de effecten per afzonderlijk alternatief/variant worden beschreven. Bij geringe verschillen kan worden volstaan met een aanduiding daarvan. De omvang van het studiegebied wordt bepaald door de te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied verschillen.

Zoals reeds in hoofdstuk 3 is aangegeven, dient bij het voorspellen van de milieu-effecten waar mogelijk rekening te worden gehouden met het het mogelijk medegebruik van een OOT in Havelte.

In het MER zullen de gebruikte voorspellingsmethoden en -modellen moeten worden beschreven met de mate van betrouwbaarheid die aan deze methoden en modellen kan worden toegekend. Tevens zal een indicatie moeten worden gegeven van de variatie in de voorspellingsresultaten die kan worden verwacht als gevolg van onzekerheden en onnauwkeurigheden in de methoden en modellen. Bij onzekerheid over het optreden van effecten moet worden uitgegaan van de meest slecht denkbare situatie.

Hieronder is aangegeven welke punten in het MER aan de orde dienen te komen.

7.2 Abiotische factoren (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem

- de aantasting van geomorfologische structuren, het natuurlijke micro- en macroreliëf;
- bodemaantasting, in de zin van verstoring van de natuurlijke profielopbouw, ophoging, afgraving, aantasting van veenvoorkomens en draslandsituaties; in hoeverre wordt rekening gehouden met de herkomst en de samenstelling (met name kalkhoudendheid) van het zand dat voor ophoging en aanvulling zal worden gebruikt; waar zal de af te voeren grond worden opgeslagen of aangewend;

- bodemaantasting in de zin van eutrofiëring (latrines en dergelijke) en verdichting (betreden, berijden);
- de aantasting van de huidige grond- en oppervlaktewatersystemen als gevolg van grondwaterstandsverlaging, ontwatering¹⁹], de verwijdering of doorbreking van slecht doorlatende lagen, versnelde afvoer van oppervlaktewater; de effecten van wijziging in de grondwaterstand op naburige agrarische gronden²⁰] en op natuurgebieden en effecten op grootte en richting van de diepe en ondiepe grondwaterstroming en de oppervlakkige afvoer of toevoer. In verband hiermee zullen ook de effecten stroomopwaarts moeten worden beschreven²¹];
- te verwachten toekomstige vervuilingbronnen van het grondwater (eutrofiëring vanuit bivakplaatsen, vervuiling door lekkage van olie, brandstoffen en dergelijke);
- beheersmaatregelen in verband met bodem- en grondwater;
- waar en op welke schaal ontwatering en profielingrepen zullen plaatsvinden bij de verschillende alternatieven;
- hoe en op welke diepte de grond zal worden ontwaterd en wat daarvan de effecten op de omgeving zullen zijn (onder andere in verband met klink en verdere veraarding van het aanwezige veen; drooglegging van (tijdelijke) plassen);
- de mate van herstelbaarheid van deze ingrepen na beëindiging van het militaire gebruik.

7.3 Biotische factoren

Vegetatie

- beschrijving van vegetaties die zullen verdwijnen of worden aangetast, met speciale aandacht voor vegetaties die gevoelig zijn voor berijden, ontwateren en vergraven zoals die van stuifzand, veen en heide; begroeiingen die zullen ontstaan respectievelijk worden aangebracht; verstoring van samenhangen tussen vegetatietypen en abiotische factoren;
- potenties voor natuurontwikkeling die door de voorgenomen inrichtingsmaatregelen of gebruiksactiviteiten verloren gaan respectievelijk ontstaan;
- op vegetatiebeheer gerichte maatregelen die voor het toekomstige COT-minus worden overwogen.

Fauna

- mate waarin biotoopverlies en versnippering van biotopen optreden, voor welke kenmerkende en zeldzame diersoorten, daarbij ook in aanmerking nemend de effecten van de aantasting van de voedselbronnen;

---

19 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 71, 82 en 83.

20 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 13, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 37.

21 De invloeden op het hydrologisch regime dienen bij voorkeur modelmatig te worden beschreven.

- beheersmaatregelen in algemene zin, die ten behoeve van de fauna worden overwogen;
- mate waarin aantasting te verwachten is van bestaande ecologische relaties tussen het studiegebied en het omringende gebied. Te denken valt hierbij aan de relaties tussen broedgebieden en fourageergebieden en de relaties tussen overnachtingsgebieden en fourageergebieden.

7.4 Ruimtegebruik

Dit betreft zowel particuliere als niet-particuliere terreinen:

- gevolgen van ingrepen voor agrarische activiteiten, zowel huidige als toekomstige: versnippering van bedrijfseenheden en verandering van bedrijfsvoering en de daaruit voortvloeiende neveneffecten²²]; negatieve beïnvloeding van de voedingswaarde van het gewas, van de netto-productie, van doorsnijding van landbouwgronden en van de produktiviteit van het vee, gevolgen voor de herinrichting van het gebied voor landbouwkundig gebruik onder andere met het oog op wettelijke bepalingen zoals de ecologische richtlijn;
- gevolgen van ingrepen voor natuurbehoud²³], natuurbeheer en natuurontwikkeling;
- gevolgen van ingrepen voor de recreatie²⁴], zowel ten aanzien van de dag- als ten aanzien van de verblijfsrecreatie op verschillende niveaus van intensiteit;
- gevolgen van ingrepen voor de woonsituatie;
- gevolgen voor de waterwinning²⁵] op korte en lange termijn (respectievelijk 25 jaar en 50 à 100 jaar);
- effecten die ontstaan als gevolg van verkeerskundige maatregelen, bijvoorbeeld door het afsluiten van bestaande openbare wegen en/of het aanleggen van nieuwe wegen²⁶] (bijvoorbeeld het ontsluiten van de Johannes Postkazerne rechtstreeks naar de Rijksweg 32, het omleggen van de van Helomaweg).

---

22 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 23, 24, 25, 26, 27, 53, 81, 84, 113 en 125.

23 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 46, 77, 78 en 101.

24 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 94 en 138.

25 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 71, 85 en 90.

26 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 2, 3, 16, 18, 50, 81 en 125.

7.5 Landschap

- wijze waarop de militaire inrichtingskenmerken van de verschillende onderdelen van het oefenterrein (free for all-gedeelte, banenstelsel, rondweg, bivak- en opstelplaatsen, los- en laadplaatsen, verbindingsbanen en ongelijkvloerse kruisingen) in het bestaande landschap ingrijpen.

7.6 Cultuurhistorische aspecten

- de gevoeligheid van archeologische en historisch-geografische elementen en structuren voor bepaalde ingrepen in het kader van de inrichting en het gebruik van het oefenterrein. Dit betreft zowel de aanleg van een "free for all" terrein als de aanleg van banen, het inrichten van bivakplaatsen, het ingraven van materieel en het graven van schuttersputjes;
- een opgave van elementen of structuren met een cultuurhistorische betekenis, die niet kunnen worden gespaard.

7.7 Leefbaarheid

Geluid

Zowel voor de bestaande situatie als voor elk van de te onderzoeken alternatieven voor de voorgenomen activiteit dient de geluidbelasting in en om het oefenterrein te worden vastgesteld.

De geluidbelasting dient afzonderlijk te worden vastgesteld voor geluid ten gevolge van:

- a) alle militaire activiteiten in het oefenterrein, met uitzondering van de onder b) genoemde bronnen;
- b) de impulsbronnen, hieronder dient te worden verstaan het gebruik van explosieven in de meest uitgebreide zin, waaronder schieten.

Voor de bepaling van de geluidbelasting dient te worden uitgegaan van het oefenschema, COT- en OOT-gebruik, op jaarbasis. Hieruit dienen die dag- (07.00 uur tot 19.00 uur), avond- (19.00 uur tot 23.00 uur) en nachtsituaties te worden gekozen, die maatgevend zijn voor een duidelijk beeld van het gemiddelde militaire gebruik van het oefenterrein. Tevens is het gewenst aan te geven met welke frequentie en mate deze gemiddelden mogelijk worden overschreden. Van vorengenoemde gebruikssituaties dient de geluidbelasting te worden bepaald voor het oefenterrein zelf en een ruim gebied ^{2 7}] daaromheen.

De geluidbelasting dient te worden bepaald volgens de voor dergelijke geluidsbronnen meest gebruikelijke methode.

---

27 Speciaal moet aandacht besteed worden aan de 450 meter lijn, die in de aanvullende startnotitie wordt genoemd. Zie ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 45, 46 en 50.

De geluidcontouren dienen voor de verschillende situaties en alternatieven op zodanige wijze te worden vastgelegd, dat een goede onderlinge vergelijking mogelijk is. Contouren zullen moeten worden vastgesteld met 5 dB(A) verschil.

Met behulp van de aldus verzamelde geluidgegevens dient, voor zover dat tenminste mogelijk is, aan de hand van de op het moment van het onderzoek beschikbare literatuur te worden nagegaan waar en in welke mate men in de omgeving van het terrein hinder zal ondervinden van het geluid^{2 8]} en waar en in welke mate de fauna in en om het terrein zal worden verstoord door het geluid.

Andere vormen van hinder

Hierbij verdienen de aandacht:

- bijvoorbeeld hinder vanwege de aan- en afvoer van oefenende eenheden en het lossen en laden van materieel^{2 9]}. Eventuele maatregelen die deze effecten kunnen tegengaan of voorkomen;
- eventuele stuf- en stofhinder op en in de omgeving van het COT-minus, hierbij rekening houdend met het meervoudig gebruik van het terrein^{3 0]};
- effecten op de leefbaarheid in de omgeving^{3 1]}, met inbegrip van de omringende dorpen.

Trillingen

Er dient te worden nagegaan of door bodentrillingen of schokgolven verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (bijvoorbeeld verzakking en scheurvorming)^{3 2]} en dergelijke kan ontstaan. Omdat een dergelijke onderzoek slechts indicatief kan zijn, vraagt een aanduiding van de mate van nauwkeurigheid hier speciale aandacht.

Veiligheids- en gezondheidsaspecten

Er dient een beschrijving te worden gegeven van de mate waarin brand- en explosiegevaar kunnen optreden (bijvoorbeeld ten gevolge van het gebruik van oefen-munitie) en wat de gevolgen kunnen zijn van het gebruik van gevaarlijke stoffen^{3 3]}.

Tevens dient te worden aangegeven hoe in het algemeen de veiligheid van recreanten en passanten zal worden gewaarborgd (bijvoorbeeld maatregelen om te voorkomen dat op het terrein achtergelaten "losse flodders" schade aanrichten).

Ook dient te worden nagegaan of er sprake zal zijn van gevolgen voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van omwonenden van het COT-minus vanwege geluidhinder. Indien hiervan daadwerkelijk sprake blijkt te zijn moet worden aangegeven of er bepaalde risico-groepen zijn, om

---

28 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 1, 2, 4, 14, 17, 67, 82 en 83.

29 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 12 en 24.

30 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 3, 4, 21, 25, 28, 34, 36, 37, 62, 68 en 83.

31 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 12, 27, 28, 29, 36, 64, 66, 73, 81, 82, 83, 104, 125 en 161.

32 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 4, 16, 26, 31 en 32.

33 Zie ook bijlage 4, inspraakreactie nr. 2.

welke aantallen mensen het dan zou gaan en welke maatregelen kunnen worden getroffen ter bescherming van de gezondheid van deze mensen³⁴].

7.8 Overige en indirecte gevolgen, gevolgen van secundaire activiteiten

- cumulatieve en synergetische effecten die kunnen worden verwacht vanwege het meervoudig gebruik van het terrein, inclusief militaire vliegbewegingen;
- indirecte en secundaire effecten die kunnen optreden.

8. VERGELIJKING VAN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELINGEN VAN HET MILIEU MET DE BESCHREVEN GEVOLGEN VOOR HET MILIEU VAN ELK VAN DE IN BESCHOUWING GENOMEN ALTERNATIEVEN

Artikel 41j, lid 1, onder f van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een vergelijking van de in gevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven"*.

De alternatieven en varianten moeten, althans wat hun milieu-aspecten betreft, worden vergeleken, met als referentiekader de ontwikkeling van de bestaande toestand van het milieu zonder uitvoering van de activiteit. De kaders die de ruimtelijke ordening biedt en de normen en streefwaarden van het milieubeleid moeten een referentie vormen in deze vergelijking.

Presentatie van de milieugevolgen van de verschillende aspecten van de onderscheiden alternatieven in een tabel biedt een goede basis voor een onderlinge vergelijking van de alternatieven.

Een benadering per aspect en per alternatief is daarbij te prefereren.

Andere aandachtspunten bij dit onderdeel van het MER kunnen zijn:

- een beschrijving van de mate waarin de initiatiefnemer bij elk van de alternatieven denkt zijn doelstelling te kunnen verwezenlijken;
- een beschouwing over de positieve en negatieve gevolgen van ieder alternatief en de daarbij in het geding zijnde belangen;
- een voorkeursvolgorde van de alternatieven per milieu-aspect, waarbij afweging van ongelijksoortige milieu-aspecten dient te worden vermeden.

---

34 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 3, 16, 29 en 32.

Op grond van de Wabm is de initiatiefnemer niet verplicht om in het MER kostenaspecten naar voren te laten komen. Toch zou een kostenvergelijking van de beschreven alternatieven in het MER kunnen worden opgenomen.

9. OVERZICHT VAN LEEMTEN IN KENNIS EN INFORMATIE, EVALUATIE ACHTERAF

Artikel 41j, lid 1, onder g van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een overzicht van de leemten in de onder d en e bedoelde beschrijvingen ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens."*

In het MER moet worden aangegeven welke van de gevraagde informatie niet kan worden geleverd en waardoor dit wordt veroorzaakt. Ook de betekenis van deze leemten voor de besluitvorming moet worden aangegeven.

Daarnaast kunnen worden vermeld:

- onzekerheden en onnauwkeurigheden in de voorspellingsmethoden en in gebruikte gegevens (bijvoorbeeld inventarisaties en karteringen);
- gebrek aan bruikbare voorspellingsmethoden;
- andere kwalitatieve en kwantitatieve onzekerheden met betrekking tot milieugevolgen op korte en langere termijn.

Het bevoegd gezag dient te zijner tijd een evaluatieprogramma op te stellen teneinde de voorspelde effecten met de optredende effecten te kunnen vergelijken. Dit houdt rechtstreeks verband met de taak van het bevoegd gezag om de effecten op het milieu te volgen en te kunnen voorzien in maatregelen voor eventuele bijsturing.

In het MER kan door de initiatiefnemer reeds een eerste aanzet worden gegeven voor dit evaluatieprogramma. Hierbij zullen dan in ieder geval de geconstateerde leemten in kennis en informatie kunnen worden betrokken.

De evaluatie kan worden gecombineerd met een programma van maatregelen voor controle en nazorg.

10.

SAMENVATTING VAN HET MER

Artikel 41j, lid 1, onder h van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een samenvatting die aan een algemeen publiek voldoende inzicht geeft voor de beoordeling van het milieu-effectrapport en van de daarin beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de beschreven alternatieven"*.

In de samenvatting van het MER zal kort en overzichtelijk de kern van de belangrijkste onderdelen van het MER moeten worden weergegeven:

- motivering van het doel en het belang van het voornemen;
- keuze en motivering van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven, waaronder het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast;
- de besluitvorming waarvoor het MER dient en eerdere besluiten die beperkingen kunnen opleggen aan het voornemen;
- beschrijving van de uitgangssituatie van het milieu (mede ten behoeve van de evaluatie achteraf);
- een beknopte en zo objectief mogelijke beschrijving van de voorspelde effecten van de verschillende alternatieven;
- een vergelijkende beoordeling van de alternatieven tegen de achtergrond van normen en uitgangspunten van het milieubeleid.

BIJLAGEN

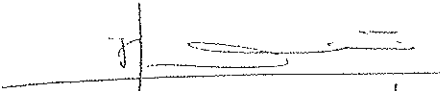
bij het herzien advies voor
richtlijnen voor het
milieu-effectrapport
COT-minus Havelte

(bijlagen 1 t/m 4)

BIJLAGE I

Brief van het bevoegd gezag d.d. 16 februari 1989, waarin de Commissie in de gelegenheid wordt gesteld om advies uit te brengen

Ministerie van Defensie			
<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px; display: inline-block;">373-89 Ro/Sc/Pres 171-33</div>			
Voorzitter van de Commissie voor de Milieu-effectrapportage Dr. H. Cohen Postbus 2345 3500 GH Utrecht			
Uw Brief	Uw Kenmerk	Ons nummer	Datum
		MGB9/1207	16 FEB. 1989
Onderwerp	Startnotitie COT-Minus Havelte		
<p>Hierbij doe ik u toekomen 7 exemplaren van de "Nota van toelichting op het voornemen" tot inrichting van het toekomstige compagniesoefenterrein minus Havelte (de startnotitie) zoals ik die heb ontvangen op 25.01.89 van de Eerstaanwezend-Ingenieur Directeur van de Directie Noord-Nederland (DGWT). Ik verzoek u, conform artikel 41 Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, mij te adviseren inzake het geven van richtlijnen voor het op te stellen milieu-effectrapport.</p> <p>De publicatie van genoemd voornemen in de Staatscourant zal plaatsvinden op 20.02.89. Voorts zal het voornemen rond diezelfde datum in enkele locale nieuwsbladen worden bekendgemaakt. Tot 20.03.89 bestaat voor een ieder de mogelijkheid om in te spreken. Ter ondersteuning hiervan zal op 23 feb. een voorlichtingsavond gehouden worden te Havelte.</p>			
De Staatssecretaris van Defensie,			
			
J. van HOUWELINGEN			
Bijlagen	Bezoekadres	Doorkiesnummer	
7	Kalvermarkt 38	188183	

BIJLAGE IA

Brief van het bevoegd gezag d.d. 24 juli 1992, waarin de Commissie in de gelegenheid wordt gesteld om aanvullend advies uit te brengen

Ministerie van Defensie

Coördinatie Ruimtelijke Ordening en
Milieuzaken Defensie

Postbus 20701
2500 ES 's-Gravenhage

Telefoon (070 3 18 81 80
Telex 31337 MVO/GV/NL
Telefax (070 3 18 66 58

Aan: De Voorzitter van de Commissie
Milieu-effectrapportage
Postbus 2345
3500 GH Utrecht

Uw brief

Uw kenmerk

Ons nummer

Datum

Onderwerp

Aanvullende startnotitie
COT-minus Havelte.

MC 9207/997

24 juli 1992

Hierbij doe ik U conform art. 41 1 lid 3 Wabm een exemplaar van de aanvullende startnotitie tot inrichting van het toekomstige COT-minus Havelte toekomen, zoals ik die heb ontvangen van de Eerstaanwezend Ingenieur Directeur van de Directie Noord-Nederland.

Ik verzoek U, conform art. 41 Wabm, mij te adviseren inzake het geven van richtlijnen voor het op te stellen milieu-effectrapport. Gelet op de komende vakantie-periode acht ik het aanvaardbaar om de termijn van reageren te stellen op 15 september 1992.

De publicatie van genoemd voornemen met de tervisielegging heeft in de Staatscourant van 24 juli 1992 en enkele regionale dagbladen plaatsgevonden.

De Staatssecretaris van Defensie
voor deze
De Coördinator Ruimtelijke Ordening en
Milieuzaken Defensie,

E.N. WESTERHUIS
Generaal-Majoor

Bijlagen

Bezoekadres
Kslvernmarkt 38, Den Haag

Doorkiesnummer
070-318 818.

Verzoeken bij beantwoording datum, nummer en onderwerp te vermelden.

BIJLAGE 2

Openbare bekendmaking in Staatscourant nr. 39 d.d. 23 februari 1989

Ministerie van Defensie

Milieu-effectrapport voor inrichting compagnies oefenterrein-minus Havelte

In het Structuurschema militaire terreinen is de behoefte aangegeven voor, onder meer, militaire oefenterreinen. Met de parlementaire behandeling van het structuurschema zijn de lokaties van de oefenterreinen inmiddels bepaald.

Ten noorden van Havelte zal een compagnies oefenterrein (COT)-minus worden ingericht. Voor de keuze van het gebied en de inrichting van het oefenterrein moet een milieu-effectrapport (m.e.r.) worden opgesteld. De Directie Noord-Nederland van de dienst Gebouwen Werken en Terreinen van het ministerie van Defensie zal, in samenwerking met provincies en gemeenten, aan de hand van dit milieu-effectrapport een inrichtingsplan opstellen.

Voordat het milieu-effectrapport wordt opgesteld, zal de staatssecretaris van Defensie richtlijnen vaststellen waaraan het rapport moet voldoen. Dit zal pas gebeuren nadat een commissie van deskundigen hierover heeft geadviseerd en nadat een ieder de gelegenheid heeft

gehad opmerkingen te maken over hetgeen in het rapport aan de orde moet komen. Het ministerie van Defensie heeft een startnotitie opgesteld waarin de plannen nader worden toegelicht.

Eventuele reacties dienen voor 20 maart 1989 schriftelijk te zijn ingediend bij het ministerie van Defensie, bureau CROMD, t.a.v. inspraak m.e.r. COT-minus Havelte, Postbus 20701, 2500 ES Den Haag.

Op 23 februari 1989 zal er in Zaal Scholtmeijer, Dorpsstraat 19a in Havelte om 20.00 uur een informatieavond worden gehouden.

Van 20 februari tot 20 maart 1989 zal de startnotitie Havelte, waarin het voornemen tot inrichting van het oefenterrein is verwoord, tijdens kantooruren ter inzage liggen bij: Defensievoorlichtingscentrum, Korte Houtstraat 21, Den Haag; het provinciehuis te Assen; het provinciehuis te Zwolle; het gemeentehuis te Diever; het gemeentehuis van Havelte; het gemeentehuis van Steenwijk. De startnotitie COT-minus Havelte kan worden aangevraagd bij bureau CROMD, Postbus 20701, 2500 ES Den Haag of telefonisch 070-188182.

BIJLAGE 2A

Openbare bekendmaking (aanvullende procedure) in Staatscourant
nr. 141 d.d. 24 juli 1992

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Aanvullende startnotitie voor het milieu-effectrapport voor inrichting compagniesoefenterrein Havelte

In de Defensienota en bij de parlementaire behandeling van de Evaluatienota Structuurschema Militaire Terreinen is bepaald dat het onderzoeksgebied voor het COT-minus Havelte uitgebreid zal worden tot de landbouwgronden ten noorden van het bestaande oefenterrein Havelte. Daarvoor moet het lopende MER-onderzoek worden uitgebreid. Ten behoeve van deze uitbreiding heeft het Ministerie van Defensie een aanvullende startnotitie opgesteld.

Voordat het milieu-effectrapport wordt opgesteld, zal de Staatssecretaris van Defensie aanvullende richtlijnen vaststellen waaraan het rapport moet voldoen. Dit gebeurt pas nadat een commissie van deskundigen hierover heeft geadviseerd en nadat iedereen de gelegenheid heeft gehad opmerkingen te maken over hetgeen in het rapport aan de orde moet komen. Uw reactie op de aanvullende startnotitie dient voor 15 september 1992 schriftelijk te worden ingediend bij het Ministerie van Defensie, bureau CROMD, Postbus 20701, 2500 ES Den Haag.

Tot 15 september 1992 zal de startnotitie COT-minus Havelte waarin is opgenomen het voornemen tot inrichting van het oefenterrein, tijdens kantooruren ter inzage liggen bij:

- het Defensievoorlichtingscentrum te Den Haag
- het provinciehuis te Assen, afdeling voorlichting
- het provinciehuis te Zwolle, bibliotheek
- het gemeentehuis te Steenwijk en Havelte

De aanvullende startnotitie COT-minus Havelte kan worden aangevraagd bij bureau CROMD, postbus 20701, 2500 ES Den Haag of telefonisch 070-3188185, dan wel worden afgehaald bij de genoemde provincie- en gemeentehuizen.

BIJLAGE 3

Projectgegevens

Initiatiefnemer: Ministerie van Defensie, dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, regio Noord-Nederland

Bevoegd gezag: Staatssecretaris van Defensie

Besluit: vaststelling van de exacte locatie van en het inrichtingsplan voor het compagniesoefenterrein (COT)-minus Havelte

Activiteit: In het *Structuurschema Militaire Terreinen* is aangegeven dat bij Havelte een COT-minus van 800 ha moet worden ingericht, dat tevens als eenheidsoefenterrein (EOT) en overig oefenterrein (OOT) zal worden gebruikt. Het plan was hiervoor de twee bestaande EOT'en op Havelte-West her in te richten (ca. 500 ha). De overige benodigde 300 ha zou gevonden moeten worden op het ook (nu als militair oefenterrein in gebruik zijnde) Havelte-Oost. Als dit laatste niet mogelijk zou zijn, zou maximaal 100 ha aangrenzende landbouwgronden kunnen worden geoccupeerd.

Uit de in maart 1991 uitgebrachte Defensienota komt naar voren dat de totale uitbreiding (300 ha) op landbouwgronden zal gebeuren. Het gebied Havelte-Oost moet zoveel mogelijk worden ontzien. Van EOT-medegebruik zal worden afgezien; nagegaan zal worden welke mogelijkheden er zijn voor OOT-gebruik. Bij de behandeling van de Evaluatienota *Structuurschema Militaire Terreinen* in de Tweede Kamer (maart 1992) is door de regering toegezegd dat voor de grenswijziging van het COT een PKB-procedure (gekoppeld aan de besluitvorming over de partiële herziening van het *Structuurschema Militaire Terreinen*) zal worden doorlopen, waarbij tevens een locatie-m.e.r. zal worden uitgevoerd.

Stand van zaken: De m.e.r. voor het oorspronkelijke voornemen is op 23 februari 1989 van start gegaan. Op die dag werd tevens een informatie-avond gehouden. De werkgroep van de Commissie heeft op 24 april 1989 geadviseerd over de richtlijnen. De richtlijnen werden half juli 1989 vastgesteld. Vanwege de wijziging van het plangebied is op 24 juli 1992 een aanvullende startnotitie uitgebracht. Bij brief van 24 juli is de Commissie gevraagd een aanvullend advies voor richtlijnen uit te brengen.

Samenstelling van de werkgroep:

drs. G.J. Baayens

kol. b.d. G.H. Hagen

ir. H. Rogaar

prof. drs. J.A.J. Vervloet

dr. J.T. de Smidt (voorzitter).

Secretaris van de werkgroep: mr. E. van Rosmalen (richtlijnen) en drs. M. Buitenkamp (tijdens de aanvullende richtlijnen).

BIJLAGE 4

Lijst van inspraakreacties en adviezen

nr.	datum	persoon of instantie	plaats	datum van ontvangst Cie. m.e.r.
1.	89-03-15	Burgemeester en wethouders van gemeente Steenwijk	Steenwijk	89-04-15
2.	89-03-16	Gemeenteraad Diever	Diever	89-04-15
3.	89-03-09	Burgemeester en wethouders van gemeente Havelte	Havelte	89-04-15
4.	89-03-13	Landbouwschap, Gewestelijke raad voor Drenthe	Assen	89-04-15
5.	89-03-13	Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland	's-Graveland	89-04-15
6.	89-03-17	Milieuraad Drenthe	Assen	89-04-15
7.	89-03-17	Stichting Natuur en Milieu	Utrecht	89-04-15
8.	89-03-16	Ministerie van Landbouw en Visserij Directeur Landbouw, Natuur en Openlucht-recreatie provincie Drenthe	Assen	89-04-15
9.	89-03-21	Waterleiding Maatschappij Overijssel NV	Zwolle	89-04-15
10.	89-03-20	J.H. Derksema en A. Dolstra	Uffelte	89-04-15
11.	89-03-17	Hervormde Gemeente Havelte	Havelte	89-04-15
12.	89-03-18	R.H. Vis, B. Ham en J. Middelbrink	Darp	89-04-15
13.	89-03-18	H.A. Tibben	Wapserveen	89-04-15
14.	89-03-17	H. Tuin	Havelte	89-04-15
15.	89-03-19	H. Dirksen	Wapse	89-04-15
16.	89-03-15	H.R. Tjapkes	Darp	89-04-15
17.	89-03-17	Stichting Natuurvriendenhuizen en Kampeert-terreinen	Hengelo	89-04-15
18.	89-03-19	H.P. van de Kamp	Havelte	89-04-15
19.	89-03-07	F.W. Beets	Havelte	89-04-15
20.	89-03-18	Oecumenische Gespreksgroep Havelte	Havelte	89-04-15
21.	89-03-16	Milieu Werkgroep Havelte	Havelte	89-04-15
22.	89-03-17	A. Kooi	Ierland	89-04-15
23.	89-03-15	J. Blok jr. en J. Blok sr.	Wapserveen	89-04-15
24.	89-03-15	R. Schiphorst	Wapserveen	89-04-15
25.	89-03-15	L. Sol	Wapserveen	89-04-15
26.	89-03-15	G. Kuiper	Wapserveen	89-04-15
27.	89-03-15	J. en H. Westenbrink	Wapserveen	89-04-15
28.	89-03-15	W. Brals	Wapserveen	89-04-15
29.	89-03-15	Stichting "Nieuwe Wereld"	Wapserveen	89-04-15
30.	89-03-08	J.K. Schipper	Darp	89-04-15
31.	89-03-10	F. Wit	Havelterberg	89-04-15
32.	89-03-13	Fam. Ekkelboom	Havelterberg	89-04-15
33.	89-03-10	Dr. S.L. Mansholt	Wapserveen	89-04-15
34.	89-03-14	A. de Boer	Kallenkote	89-04-15
35.	89-03-13	Vereniging vóór activiteiten	Havelte	89-04-15
36.	89-03-14	P.v.d.A. afdeling Havelte	Wapserveen	89-04-15
37.	89-03-15	J. Middelbrink	Wapserveen	89-04-15
38.	89-03-16	H. Kruiter	Steenwijk	89-04-15

39.	92-09-04	De Vlinderstichting	Wageningen	92-09-10
40.	92-08-..	G. Cordes en 9 identieke reacties	Wapserveen/ Kallenkote	92-09-10
41.	92-09-01	P. Idserda	Wapserveen	92-09-10
42.	92-08-27	B. Zijlstra-de Kok en 9 identieke reacties	Havelte	92-09-10
43.	92-09-01	drs. J.J. van Muijen	Onna	92-09-10
44.	92-09-01	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodem- onderzoek, ROB	Amersfoort	92-09-10
45.	92-09-03	J. van den Engel	Uffelte	92-09-10
46.	92-09-04	M.A. v.d. Jagt-Matthijs, R.E. v.d. Jagt, J. Matthijs en S.G. Matthijs-Pool	Havelte	92-09-10
47.	92-09-03	Platform Leefmilieu	Havelte	92-09-10
48.	92-09-08	H.E.M. Visschedijk	Uffelte	92-09-10
49.	92-09-..	B.M. Hengeveld en 18 identieke reacties	Havelte	92-09-10
50.	92-09-08	Burgemeester en wethouders van gemeente Steenwijk	Steenwijk	92-09-10
51.	92-08-30	Dr. S.L. Mansholt	Wapserveen	92-09-10
52.	92-09-01	Stichting Natuur en Milieu	Utrecht	92-09-10
53.	92-08-13	Landbouwschap, Gewestelijke raad voor Drenthe	Assen	92-09-10
54.	92-09-07	Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen afd. Kallenkote	Kallenkote	92-09-10
55.	92-09-07	K. de Wilde	Darp	92-09-10
56.	92-09-07	J.F. van Nus-Tibben	Diever	92-09-10
57.	92-09-07	J. Frank	Uffelte	92-09-10
58.	92-09-09	fam. van Brummen	Kallenkote	92-09-10
59.	92-09-03	R.H. Vis	Darp	92-09-10
60.	92-09-04	H.J. Jubbega	Havelte	92-09-10
61.	92-09-03	Medezegenschapsraad Openbare Basisschool Kallenkote	Kallenkote	92-09-10
62.	92-.....	N.C. Hühl	Havelterberg	92-09-10
63.	92-09-13	H. Beijne	Havelte	92-09-21
64.	92-09-01	G. de Boer	Wapserveen	92-09-21
65.	92-09-08	H. Bos	Havelte	92-09-21
66.	92-09-08	H. Vaantjes	Kallenkote	92-09-21
67.	92-09-09	B. Haveman	Havelte	92-09-21
68.	92-09-..	W.G. van Wijk	Havelte	92-09-21
69.	92-09-09	P.P. de Nooyer	Uffelte	92-09-21
70.	92-09-09	P. Hintvelt-Boelings	Havelte	92-09-21
71.	92-09-07	A. Hauweling	Darp	92-09-21
72.	92-09-09	T.A.M. Boersema, G. Schoonderwoerd en K. Schoonderwoerd	Uffelte	92-09-21
73.	92-09-09 92-09-12	H.J. Buré	Havelte	92-09-21
74.	92-09-08	J. de Kwaatsteniet	Wapserveen	92-09-21
75.	92-09-07	D. Hauweling	Darp	92-09-21
76.	92-08-31	Bewoners J. Harmskamp 26	Havelte	92-09-21
77.	92-09-12	C.H. Oversteeg-Blok	Havelte	92-09-21
78.	92-09-14	P.T. Smith	Havelte	92-09-21
79.	92-...-	P. de Wolde	Havelte	92-09-21
80.	92-09-13	Camping-Strandbad- "De Klaverkampen"	Havelte	92-09-21

81.	92-09-09	Burgemeester en Wethouders van gemeente Havelte	Steenwijk	92-09-21
82.	92-09-12	Hervormde Gemeente Havelte	Havelte	92-09-21
83.	92-09-12	H.R. Tjapkes	Darp	92-09-21
84.	92-09-09	Stichting "Nieuwe Wereld"	Wapserveen	92-09-21
85.	92-09-12	M.L. Hemmen	Havelterberg	92-09-21
86.	92-...-	E. en A. Wobben	Onna	92-09-21
87.	92-09-12	drs. H. Schoenmakers	Uffelte	92-09-21
88.	92-09-12	L.S.A. Rougoor-v. Swieten	Havelte	92-09-21
89.	92-09-11	Bestuur van de dorpsgemeenschap Uffelte	Uffelte	92-09-21
90.	92-09-12	Van Doorn	Havelterberg	92-09-21
91.	92-09-10	F. Bär	Uffelte	92-09-21
92.	92-09-12	C.L. Houwing-Verhage	Havelte	92-09-21
93.	92-09-10	A.H. Kappert	Havelte	92-09-21
94.	92-09-13	E. Allema	Havelte	92-09-21
95.	92-09-11	R. Lammers-Spakman	Havelte	92-09-21
96.	92-09-12	F.E.M. Langerhuis-van Zanten	Havelte	92-09-21
97.	92-09-13	L. Schipper-Waanders	Darp	92-09-21
98.	92-09-12	K.U. Houwing	Havelte	92-09-21
99.	92-09-14	dr. B.E. Rijnsburger	Darp	92-09-21
100.	92-09-13	G.W. Bokkers	Havelte	92-09-21
101.	92-09-13	A. Terina-Cool	Havelte	92-09-21
102.	92-09-13	J.U. Meijer	Havelte	92-09-21
103.	92-09-11	H. Warhor	Havelte	92-09-21
104.	92-09-13	A. Kouwen	Havelte	92-09-21
105.	92-09-12	B. de Jong	Havelterberg	92-09-21
106.	92-09-10	fam. Schoemaker	Onna	92-09-21
107.	92-09-12	J. Wientjes	Havelte	92-09-21
108.	92-09-14	W. Duiven	Wapserveen	92-09-21
109.	92-09-12	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, afd. Havelte	Havelte	92-09-21
110.	92-09-12	G.I. Haitjema-Barnes en M. Haitjema	Uffelte	92-09-21
111.	92-09-14	P.v.D.A. fractie Havelte	Uffelte	92-09-21
112.	92-09-11	ir. C.J. Gerritsen	Uffelte	92-09-21
113.	92-09-10	M. Sol	Wapserveen	92-09-21
114.	92-...-	fam. J. Sikkens	Havelte	92-09-21
115.	92-09-12	A.J. van Vliet	Darp	92-09-21
116.	92-09-12	C. Baars	Havelte	92-09-21
117.	92-09-12	F.H. Vos	Havelte	92-09-21
118.	92-09-12	K. Bos	Havelte	92-09-21
119.	92-09-12	M.J. Zeilstra-Rameijer	Havelte	92-09-21
120.	92-09-11	F.L. Warhor	Havelte	92-09-21
121.	92-09-11	Manege Kampeerboerderij "T Holtingerzand"	Uffelte	92-09-21
122.	92-09-11	M. Gerritsen-Couvée	Uffelte	92-09-21
123.	92-...-	Camping "Mooi oavelt"	Havelte	92-09-21
124.	92-09-12	Camping de Blauwe Haan	Uffelte	92-09-21
125.	92-09-11	Actiecommittees COT-Nee	Havelte	92-09-21
126.	92-09-10	Fam. J. v.d. Berg	Darp	92-09-21

127.	92-09-11	L.J.J. Peters	Wapserveen	92-09-21
128.	92-09-10	A.B. Bergmans	Darp	92-09-21
129.	92-09-10	T. Koster	Wapserveen	92-09-21
130.	92-09-07	J.E. Takkenberg	Havelte	92-09-21
131.	92-09-11	A. Weijts en L.A. Weijt-Gensebroed	Darp	92-09-21
132.	92-09-10	L. Luitjes	Kallenkote	92-09-21
133.	92-09-10	W. Brals	Havelte	92-09-21
134.	92-09-10	J. Wiersma	Havelte	92-09-21
135.	92-09-11	I. Scholten	Havelte	92-09-21
136.	92-09-10	dhr. en mw. B. Siebenga	Darp	92-09-21
137.	92-09-10	B.C. Ohm-Roos	Darp	92-09-21
138.	92-09-10	Koninklijk Verbond van Ondernemers in het Horeca- en Aanverwante bedrijf	Woerden	92-09-21
139.	92-...-	Theehuis 't Hunebed	Havelte	92-09-21
140.	92-09-10	L.J.J. en G.J. Peters-Bruins	Wapserveen	92-09-21
141.	92-09-10	H.J. Knevels-Zwarts	Havelte	92-09-21
142.	92-09-10	prof.dr. D. de Jonge	Noordwijk	92-09-21
143.	92-09-10	E.H. de Jonge	Havelte	92-09-21
144.	92-09-08	T.H.A. Bruns	Havelterberg	92-09-21
145.	92-09-10	ds. M. Zuidersma	Havelte	92-09-21
146.	92-09-02	H. Nijenhuis	Havelte	92-09-21
147.	92-09-10	Gedeputeerde Staten van Overijssel	Zwolle	92-09-21
148.	92-08-28	A. Jagen	Havelte	92-09-21
149.	92-08-30	H. Meppelink	Havelte	92-09-21
150.	92-09-04	W. Hoogendoorn	Havelte	92-09-21
151.	92-...-	G. Naber	Havelte	92-09-21
152.	92-08-31	H. Oosterveld	Havelte	92-09-21
153.	92-08-28	ds. Tj. van der Bij	Havelte	92-09-21
154.	92-09-07	A. van Hoesel-de Haas	Havelte	92-09-21
155.	92-09-07	G. Bisschop	Kallenkote	92-09-21
156.	92-08-..	F. en J. Eleveld-Martens	Wapserveen	92-09-21
157.	92-09-10	Camping in 't Veld	Wapserveen	92-09-21
158.	92-09-04	A.B. Haagsma	Uffelte	92-09-21
159.	92-09-14	fam. J.W. Bos	Havelterberg	92-09-21
160.	92-09-12	A. Zwart	Havelte	92-09-21
161.	92-09-13	Gemeentebelangen Havelte	Uffelte	92-09-21
162.	92-09-12	M. Sol-Sikkema	Wapserveen	92-09-21
163.	92-09-10	J. Elken	Havelte	92-09-21
164.	92-09-15	E.C. Veuman-Freek	Havelte	92-09-21
165.	92-09-11	K. Bruins	Wapserveen	92-09-21
166.	92-09-10	A.L. Peters	Uffelte	92-09-21
167.	92-09-10	H. Bos	Havelterberg	92-09-21
168.	92-09-10	M. Buursma-van Vuuren	Havelte	92-09-21